

A FÜGGÉS AUTONÓMIÁJA

[DOI 10.35402/kek.2021.3.13](https://doi.org/10.35402/kek.2021.3.13)

Szokássá lett, hogy múltbéli vagy régi gondolkodók fölidézése az aktualitások közül leginkább a születési vagy halálozási évfordulók táján válik gyakorivá/lehetséggé, máskor nemigen. Főleg ha egész oeuvre, az életmű teljes mivolta lesz időszerevé valamiért, esetleg rejtekező vagy nyílt renaissance indul az újraértelmezések, megértések, vitakérdések kapcsán – mint az példaképpen a Marx 150. évfordulón a *Tőke* megjelenésének alkalmával is zajlott. Megesett hasonló értékszempon-tú vita a magyar közgondolkodásban és politikai filozófiában is meghatározó jelentőségű Lukács György kapcsán is. S nem mert (csupáncsak) ez tenné indokolttá, hanem mert változó értékrendünkben is előfordul számos olyan elem, melynek nem egyformán van súlya névnapkor, születési évforduló alkalmával vagy művek megjelenése esetén, de az „alkalom-szülte” újraértékelések szinte mindig hoznak új szempontokat, friss belátásokat, keményebb ítéleteket és méltóbb felértékeléseket is. Lukács esetében talán nehezebb ez, hisz művei éppenséggel nemigen jelennek meg az elmúlt harminc évben (az antikváriumok sem vesznek tőle semmit, annyi a raktárkészlet belőle, a szülői generációk meg már lassan kidobják a polnyi mennyiségű magyar összkiadást), s emellett olvasottsága alighanem a száz éves átlag alá csökkent maximálisan, piaci értéke pedig (ha nem könyveit, hanem hivatkozási mutatóit tekintjük) talán még mélyebben ez alatt van. S mégcsak nem is kézenfekvően ismeretelméleti vagy politikai filozófiai kérdés mindezek „miért?”-je, hanem leginkább ideológiai – ebben pedig talán nem is tér el olyannyira az életútja során még Átala is képviselt irányzatosságoktól, kizárólagosságoktól. Könyvpárti lévén mégis azt mondom: a respektus hangján sem csekély, amit Lukács előtt, idején és után a magyar filozófia érték-szempon-tú mértékrendszere gyarapodott életműve révén.

Van ugyanis egy kör, talán korosztály is, talán a szakmai respektus mentén emlékezők köre is egyúttal, akik számára Lukács még a hivatkozható, értelmezhető tünemények világa. Nem kizárólagosan, de a Lukács György Alapítvány sorsa körüli vitákban, érdekvédelemben, a megőrzés pártján szó-lalt meg többségük, mikor az akadémiai sodrások

között mint intézményi felügyeleti célpont ez is terítékre került. Az életmű és értékei azonban mégsem mentek „pocsékba”, adott szakmai kör pedig készséggel kitart illendő említése mentén. Ha lehet itt példaképpen a legkitartóbb tanítvány, Heller Ágnes munkáira hivatkozni, ezekben is rendre megjelenik a meghaladás, a függetlenedés, a más irányba eltérés, olykor a zordabb kritika tárgyaként, de a feltétlen elismerés alanyaként nem különben. Lukács valóban Lukács maradt, akár emígy, akár másképpen olvassák – már akik olvassák a félbal/újbal/újmozgalmi lelkületűek körének interpretációit is beleértve.

Szabó Tibor már a nyolcvanas évek közepétől alapszinten foglalkozik a Lukács-recepcióval, a demokrácia és Lukács viszonyával, számos rész-kérdéssel is – újabb kötetében azután már nem nehéz respektusát, sőt mint a Szegedi Lukács Kör elnökének állásfoglalás-értékű szavait fölfedezni. Már címe is a „jelentős és önálló filozófiát kidolgozó teoretikusra” utal: *Lukács György az autonóm filozófus. Kritikák, viták, teóriák.*¹ Szabó a Gramsci, Sartre és a nemzetközi filozófiai gyakorlat hermeneutikai eszközeivel, az esztétika és filozófia irányzatainak illő kontextusában tárja föl a lukácsi gondolatvilágot könyve négy fejezetében (és angol összegzésében), *Bevezető-jében* már a „provokatívna-k” tetsző kérdéssel készíti továbblapozásra az Olvasót: „Ki is volt valójában Lukács György?” (7-10. old.) a „fejlődés elvét” kimutatva, „az egész életművét egységesként felfogva”, mely „nem csupán befogadta a nemzetközi a filozófiai szakirodalom eredményeit és továbbfejlesztette azokat, hanem tudományos teljesítményével, felkészültségével, széleskörű tájékozottságával, fogalomalkotó és magas absztrakciós szintjével képes volt vissza is hatni a nemzetközi filozófiai gondolkodásra, képes volt befolyásolni annak 20. századi irányát” (idézet a hátoldali ajánlóból).

Magam nem vagyok „lukácsista”, mégcsak „Lukács-bölcsődés” sem, így egyidejűleg képesnek képzelem magam Szabó alapüzenetének befogadására és a lukácsi örökség kritikai értelmezésére. Ez utóbbira persze (itt és így) bizonyon-nal nem leszek

¹ Gondolat Kiadó, Budapest, 2017., 273 oldal

képes, de néhány momentumra rálátni talán elegendő egy marginális közelítés is. Egy ismertetőnek nem elemi tartozéka a lelkesedés, de feltétele a valamilyen mértékű állásfoglalás, az impresszió tisztá elhelyezése a belátás és rálátás viszonylatai között. Szabó munkáját ebből az aspektusból nézve, a befogadói státust a kritikaival alapozva úgy látom: korok és körök ártekintő mérlegelésében igen jelentős funkciója van a megértésnek és elfogadásnak. Ennek saját szempontomat tekintve két komponense nevezhető meg: maga Lukács és műve, illetőleg Szabó és aktuális műve. Előbbit illetően nem tudok kellően mélyre ereszkedni, de (és mert) úgy látom, a Lukács-iskola és Lukács-óvoda együttes köreit tekintve is megosztott a Mester művének befogadói oldala, s meglehetősen keveseket tudnék felsorolni, akik nem hívó vagy tisztelő, hanem kritikus aspektust alakítottak ki munkáival kapcsolatosan és azt mindmáig tartani is képesek. E kisebbségi kört leszámítva szinte alig tudnék olyanokra utalni, akik nemcsak ismerték, használták, respektálták, de értően idézték is vagy netán továbbgondolták Lukácsot. Szabó Tibor egyik (nem kimondott, de sejtetett) alapigazsága, hogy Lukács munkái – melyekhez egykoron saját magának is ambivalens viszonya volt, melyeket javarészt ő maga is befejeztelennek látott sok tekintetben... –, az utókor szeme előtt olyan valóban autonóm univerzumként maradnak egységben, melyek mellett és fölött csakis az európai filozófusok legkivételesebb grémiuma maradhatott partnerségben. S ha belegondolunk, hogy Lukács filozófiai vitái, Jaspers, Heidegger, Adorno, Mannheim, Russell, Sartre, Merleau-Ponty, Buharin, a Bécsi Kör, az egzisztencialisták és számos hazai pályatárs teóriáival folytatott elméleti csörtéi lényegében lefedik a 20. század első felének európai diskurzusait, akkor ennek a Szabó megfogalmazta „autonómiának” igenis megvan a maga jogosultsága. Ha másképpen nem lenne is, a század második fele és az elmúlt félszáz év biztosan kínált még releváns nézőpontokat. Befogadói ellenállásom tehát kényszerűen megtörik az objektívabb mércén, mely az európai filozófia válasza lenne a lukácsi életműre (legkivált korai írásaira, a Történelem és osztálytudat-ra, valamint az Ontológiá-ra), s melynek az esztétika felé elágazó irányai nehezzé teszik a „tisztán” filozófiai mérlegelést, sőt még nehezebbé a két tudományterület elválaszthatóságának naiv képzetét is. Köztes terület marad talán a kultúra eluralásáért folytatott elméleti és ideológiai harc, a politikai szilenciumra ítéltsg közben írott művek és a következetes osztályharcos művészetpolitikai,

politikai ideológiai teóriák sora, melyeket a marxista esztétikán túlról részint meghaladott a korszak megannyi egyéb teoretikus irányzata, de még a hazai műesztétikai törekvések és ízléskorszakok számos változata is – ezekkel folytatott viták vagy ideológiai megidézések sora (pályatársak tömegének munkásságában, vagy a közvetlen „lukácsista” követők széles körében, akikről mint epigonokról már a negyvenes évek vitáiban is különvéleménye volt, az 56-os Petőfi Körben tartott előadása nyomán pedig kemény ellenkezése is) – mindez rányomta bélyegét a közvetlen ideológiai háborúzás csatáira, s megmaradt a metaszintű elméletalkotás szféráiban.

Mindezek nemcsak kiolvashatók Szabó munkájából, de megannyi szövegtörredék, hivatkozás, megidézett vélemény, részletezett kontextus alakjában kontrasztot is képeznek a filozófus opusza körül. Szabó mintegy a „végéről” kezdi a Lukács-portrét, a „megélt gondolkodás”, a *Curriculum vitae* felől indítva az első fejezetet, a másodikban (27-87.) a lukácsi filozófia elemeit taglalja elméleti polémiák megidézése révén, a pozitívizmus-kritika segítségével és az egzisztencialistákkal folytatott diskurzus anyagával, végül a „szemléleti materializmus” (Buharin), a „tudatosság és praxis” (Rosa Luxemburg), a „realizmus vagy avantgárd” (Brecht) és a „demokrácia-vita” (Bibó és Lukács) nagyobb tömbjeivel (89-176.). A harmadik (177-260.) hosszabb fejezet a filozófiai antropológia és a politikai ontológia dimenziói között az etikai alapkérdések, az emberlét „lehetőséggé vált” lételméleti talányai és a „demokrácia versus totalitarizmus” problematika köré szerveződik, ebben még alternatív reflexiók is fel-feltűnnek a „két Lukács” teória (a fiatalkori, meg az „értéktelen marxista”) elemei, vita-anyagai, hivatkozásai kapcsán. Szabó Tibor azóta a Filozófiai Szemle hasábjain már a friss szakirodalomra reagáló szakemberként (Lukács György és a radikális praxis?) a „forradalom végtelensége” kérdéshez is útmutatót kínál (s ebben a Böcskei Balázs szerkesztette elméleti kötet tanulmányai is előzmények lehetnek, melyekről recenzióját írta), tehát tartalmak és ellentmondások sokszorosa fejszik az „autonóm Lukács” ideálképe mögött. Izgalmas mindenesetre, mennyi burkolt és rejtélyes világ, szürke és láthatatlan kihívás, leplezett ideológiai elszántság és gögös politikai retorzió kavargó a háttérben, miközben az előtér látszata a teljhatalmú, moszkovita, sokáig Sztálin-hitű Lukács autoriter egyeduralma, a magvas filozófiai előélettel, filozófiai kultúrával és európai respektussal nemigen rendelkező magyar

bölcsélet homlokzatán szereplő személyneve és az egyetemi-akadémiai katedra biztosítotttsága látszatát kínálják. Eközben mindazok, akik a magyar bölcsészeti tudás akadémiai szféráiban átlátással rendelkeznek, nemigen nélkülözhetik a Lukács előtti filozófia nem-dogmatikus, de irányzatos történetiájának kényszerű újraírását Lukács megjelenését követően... Ennyiben is új, „automóm”, korszakalkotó és hagyatékát tekintve talán mindmáig fel sem dolgozott az, amit életműveként fémjelez személyneve és öröksége is.

Szabó Tibor kötete egyike a sok-sok-sok Lukács-monográfiának. Ezek többségét történeti értékük és recepciót jelző forrás-mivoltuk után már nemigen forgatjuk. Szabó pragmatikusan és méltányosan kerüli ki a függés autonómiáinak eseteit a Lukács-növendékek esetében és a száználmas epigonok megítélése terén is. Mai szemmel és elvárásokkal, a posztmodern, a közösségelvű, az egyéb alternatív filozófiák mentén végiggondolható 20. század második fele immár lehetővé teszi a Lukács-recepciót és teljesebb rálátást, de erre mintha nem lenne korszakos igény és várákozás. Szabó elébe megy a számító korszakolásnak, s leteszi névjegyét a kritikák, viták, teóriák, konstrukciók és dekonstrukciók anyagának méltányos szemlélésével amellet, hogy Lukács sokféleségét (vagy arculatait és akár időszakos grimaszait is) úgy jeleníti meg, miként azt majdan egy utókori visszatekintés immár megkerülhetetlen opuszként regisztrálhatja. Kell az ilyen könyv – ha nem is épp Lukácsnak vagy művének, de az örökséget még (és már) felbecsülni képesnek látszó jövődónek! Abban ugyanis semmi sem lesz elveszettebb, mint a reflektálatlan múlt és túlaktualizált jelen tétova együttese, amilyenek a mai, kortárs szakirodalom még láttatni képes a magyar filozófia (szeretem-nemszeretem) klasszikusát...